

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱԹԵՐԹ

ԻԸ. ՅԱՐԻ 1914

Տարեկամ 15 ֆր. ոսկի — 6 դր.:
Վեցամսնայ՝ 8 ֆր. ոսկի — 3 դր.:
Մեկ թիւ կ'արժէ 1:50 ֆր. — 70 կ.:

ԹԻԻ 12, ԳԵԿՏԵՄԵՐ

ԳԱՏՄԱԿԱՆ

ՈՒՐԱՐՏԱԿԱՆ ԵՐԿՈՒ ԱՆՈՒՆՆԵՐ

ՀԱՅ ՄԱՏԻՆԱԿԱՆ ԵՐԿՈՒ

արօրինակ երեւոյթ
պիտի ըլլար ստու-
գիւ, եթէ ուրար-
տական անուններ գոյութիւն
չունենային երբեք հայ մատե-
նագրութեան մէջ: Բայց թէ
ինչու համար ցայտմ համեմա-
տարար շատ քիչ են այն հայ-
կական անունները, որոնց ծագումը մինչեւ
ուրարտական արձանագրութիւնները հասնի,
պատճառներէն մէկը եթէ ուրարտական հետա-
զոտութիւններու տակաւին սաղմնային վիճակն
է, երկրորդն է հայ շեռագիրներու մեծամաս-
նութեան անմատչելիութիւնը: Այսօր մօտա-
ւորապէս 8000 շեռագիր ունինք, որոնց Ցու-
ցակը տակաւին չէ հրատարակուած: Եւ սա-
կայն՝ խնդիր չկայ որ ցորչափ մեր շեռագիրները
վաճեցնու կամ առանձնական տներու մէկ ան-

կիւնը թաղուած կը մնան, Հայ պատմութեան
ոչ միայն Ուրարտական, այլ եւ բոլոր շրջան-
ները զերծ պիտի չըլլան երբեք շատ մը ան-
լուծանելի հարցերէ:

Մեր ըսածին ամենացայտուն ապացոյցն է
Բարեկէն Եպիսկոպոսի Հանդիսի Նախորդ թուին
մէջ (էջ 656—666) ըրած մէկ կարեւոր հրա-
տարակութիւնը: Այն մագաղակեայ շեռագրի
հասակագրութեան մէջ Շարիթուր անունը կը
գտնուի. «Եւ երթեալ (Ս. Մաշթոց) ի գաւառն
գողթման, զվարս միայնակեցութեան ստացեալ
քնակէ, եւ որ ի նմա զուգեալ աղանդն հեթա-
նոսութեան թաքուցեալ յաւուրս Տրգատայ
մինչեւ յայնժամ, եւ ապա յայտնեցաւ ի վատ-
թարեալ թագաւորութեան Արշակունեաց, զայն
երարց աւգնականութեամբ զաւառապետին,
որում՝ անուն էր Շարիթուր»։ Ահա անուն
մը, որուն գոյութեան կարեւրութիւնը թերեւս
եւ ոչ իսկ մեր մոքէն կ'անցընէինք: Երբ զայն
առաջին անգամ կարգացինք, ոչ միայն զար-
մացանք, այլ եւ կասկածեցանք, որ չըլլայ թէ
սխալ ընթերցումը ըլլայ. բայց Արբազանին
յառաջարանին մէջ ըրած յայտարարութիւնը
թէ ընդօրինակութիւնը շատ խղճմբաստան
է (անդ 657), ամէն կասկած կը փարատէ: Ար-
շափ կ'երեւայ Արբազանը միտ չէ գրած անուն
Նորոյթման, հակառակ պարագային՝ դժուա-
րաւ թէ այս մասին գիտողութիւն մը չընենք:
Վերոյիշեալ հատուածին հասակագրութեան
ինքն իսկ Արբազանը կը ծանուցանէ, կը համա-

պատասխանէ Մ. Խորենացւոյ Գ. գրքին 47րդ գլխուն, որուն վերնագիրն է. «Յաղագս երանելոյն Մեծնոցայ», Էարթիթուր անուան տեղ խորենացին ունի Էարթիթ կամ Էապիտ (2. ք.) եւ կամ Էարթիթ (22. Կ¹ Կ² acdwt)¹։ Ընդգիծութիւն չունին, կարելի է, որ խնդրոյ նիւթ հատակոտորը քաղուած ըլլայ խորենացիէն, ինչպէս կը կարծէ Սրբազանը, թէ եւ հակառակն ալ անկարելի չէ. սակայն այս միայն կը մնայ ստոյգ, որ Էարթիթուր անունը զրլազրլական շփոթութեան արդիւնք չի կրնար ըլլալ. վստօ զի «Էարթիթ» էն առ առաւելն «Էարթիթ», կրնայ յառաջ գալ, բայց ոչ երբեք «Էարթիթ»։

2. Ռարաւական երկրորդ անունը, որուն վրայ այժմ պիտի խօսինք, է Խաղտիւր։ Անուան նկատմամբ նորութիւն մը պիտի չտանք, վստօ զի այս մասին շատ գրուած է արդէն. մեր Նորութիւնը պիտի ըլլայ հայ մատենագրութեան անուան հետ կապած պատմական շատ հետաքրքրական պարագայի մը մտադիր ընել, որուն ցայժմ գէթ որչափ ինծի ծանօթ է, ոչ դը անգրադարած է։ Թէ Մակարայեցւոց Բ. գրքին մէջ Սկիւթացիք անունը խաղտիւր կը թարգմանուի, գիտէ Հայկ. Բառագիրը, ուսկից առած է նաեւ հաւանականագոյնս Հիւրման²։ Բայց այսպիսին անդին չեն անցած երկուքն ալ։ Ահա Ս. Գրքի համարը յունարէնով ի միայն. «4, 47, και τὸν μὲν τῆς ὁλγης καχίας οἰκτων Μεγέλαον ἀπέλυσεν τῶν κατηγγορημένων, τοὺς δὲ ταλαιπώροισ, οἵτινες εἰ καὶ ἐπὶ Ζηουθῶν ἔλεγον ἀπελύθησαν ἀκατάγνωστοι, τούτοις θάνατου ἀπέκρινεν.»

Հայ. «[Զրեաց զմիտս նորա (Թագաւորին)], 47, զամենայն շարեացապարտ Գնեղաւոս արձակել ի պարտեաց անտի եւ զայն առաւապելալ, որ թէպէտ առաջի Խաղտեաց դատ վարէին, իրաւ գտանէին, արձակեալք գտեալք անարառք երթային, զնոսա մահապարտս արարին»։ Ասորին յունարէնի համաձայն ունի՝ ἰλασσοσ γαρ, ἰλασσοσ։ Ցարակոյս չկայ, որ թարգմանիչը τῶν Ζηουθῶν դիտմամբ խաղտիւր ուզած է թարգմանել. զայս կը ցուցնէ նաեւ նոյն գրքին ԺԲԳ գլխուն 29րդ համարը, ուր ἐπὶ Ζηουθῶν πόλιν «ի քաղաք մի Սկիւթացւոց», թարգմանուած է։ Արդ թէ հայ մատենագիրը իրբեւ Ս. Գրոց թարգմանիչ

ընդ հանրապէս ինչ գնահատութեան արժանի է, մեր խնդրէն դուրս է, այն հարցին պատասխանը ձգենք ուրիշներուն եւ կամ ուրիշ ժամանակի, Հոս խնդիրը պատմական տեսակէտէ գտեալու է, եւ այս տեսակէտէ թարգմանչին իր ազգին պատմութեան մասուղած ծառայութիւնը անուրանալի եւ մինչեւ իսկ անգնահատելի է։ Վստօ զի Մակարեացւոց գրքին վերոյիշեալ համարէն կ'իմանանք, որ 1. Ե. դարուն մէջ խաղտիւր իրբեւ ազգ գեռ գոյութիւն ունէին. 2. խաղտիւր թարգմանչին առանց կ'ապրէին աւազակութեամբ եւ ասպատակութեամբ, ինչպէս անկէ 800 տարի յառաջ սովոր էին ընել ըստ վկայութեան Բանտիփոնի, եւ ինչպէս կ'ընեն այժմ Գիւրտերը։ 3. Կը ստիպուինք մինչեւ իսկ կարծելու թէ այս ցեղը տակաւին Հայաստանի լեռներէն ըտրորովին աներկուրեացած չէր թէեւ անդին խաղտիւր առանձինն աշխարհ մը կար։ Հատկաւ է որ Սասունցիները եւ նոյն իսկ Գողթնեաց մէկ մասը, որոնց բարուց մասին արաստովոր իրողութիւններ կ'աւանդեն մեր մատենագիրները, խաղտեաց հետ առնչութիւն ունենան. թէպէտ Գողթնեաց նկատմամբ յատկապէս, որոնց իշխանն էր Շարիթուր, շատ գոռութիւններ կ'ընեն մեր առչելու։

Ուրիշ հետաքրքրական իրողութիւն մըն ալ կ'աւանդեն հայ մատենագիրները խաղտիւր անուան հետ — երբ սոյն յօդուածը կը գրէիք Հ. Ալիսեան զմեզ մտադիր կ'ընէ «խաղտալուր» բառին, որ կ'ըսէր, թերեւս «խաղտիւր» անուան հետ կապ ունենայ։ Հ. Ալիսեան իրաւունք ունէր. Ոչ միայն «խաղտալուր» պէլ եւ «խաղտալեզու» բառ մըն ալ կը գտնուի մեր մատենագրութեան մէջ, որոնց երկուքին իմաստ ալ նոյն է, այսինքն՝ խաղտերէնի նման ճնշող եւ կամ փոխարեակն իմաստով՝ անհարթ, կոշտ, եւ թանձրաբարառ լեզու. (Համո. Հայկ. Բառ.)։ Ուրեմն խաղտեաց նոյն իսկ լեզուն չայոց քով բարբարոսական, եւ մինչեւ իսկ լեզուի տեղեղութեան տիպար կը նշատուէր։ Այս կարեւոր կէտը ուրարտական արձանագրութիւնները հայերէնի միջնորդութեամբ կարգադրեալու ուշագրութեան կը յանձնենք։

4. Ա. ՄԱՍՆԿԵԱՆ

¹ Պատմութիւն Մ. Խորենացւոյ, Թիֆլիս 1913, էջ 316։

² Էջի Հայոց տեղւոյ անունները, Վիեննա 1907, էջ 135։

